

in denen Honig zur Zubereitung diente. Die neueste Jugoslawische Pharmakopöe (1972) hat den Honig nicht mehr in ihren Arzneischatz aufgenommen. Anlässlich dessen wird eine Übersicht obiger Zubereitungen und des Abfalls ihrer Zahl im Laufe der letzten 200 Jahre gegeben.

Anschliessend wird auch die Stellungnahme der Pharmakopöen zu jenen Pflanzen, die in dieser Region für die Gewinnung von Honig bedeutend sind, als Heilpflanzen gegeben.

IZ HRONIKE SOMBORSKE BOLNICE (Prva polovina XIX veka)

Kosta POPOV

Kada bolnica ima dobru materijalnu bazu, u njoj medicina cveta (praksa, nauka i zdravstvena kultura), a ako je zahvati nemaština i beda, mesto medicinskog prosperiteta javljaju se skandali. Istorija zdravstva je pokazala da u bolnicama postoji tesno povezana protivurečnost između medicinskog napretka i nazadovanja, skandala; oni se samo izuzetno viđaju zajedno.

Prvi akt o funkcionisanju civilne somborske bolnice datira iz 1749. g. kojim Magistrat obaveštava Kraljevsku komoru u Budimpešti da Bolnica ne raspolaže nikakvim fondovima za sopstveno održavanje. Izdržava se milodarima i nešto organizovanim, a više neorganizovanim prosjačenjem (1, 2, 3). Prvi akt o Bolnici vezan je za skandal: »Somborska bolnica ne raspolaže materijalnim sredstvima za svoje redovno održavanje i opstanak.«

Vojna bolnica u Somboru prvi put se spominje za vreme austro-turskog rata (1789—1790. g.), funkcionisala je kasnije za vreme Napoleonovih ratova, pa i nadalje. Prvi akt govori kako je upotrebljena i iz slamarice izbačena slama krađena i ponovo prodavana toj Bolnici itd.; izdata je naredba da se ubuduće slama spaljuje, kako bi se sprečile epidemije, s jedne strane, a s druge, zloupotrebe (4).

Eto tako su somborske bolnice otpočele svoj život s nemaštinom i skandalima koji će je i kasnije pratiti.

Godine 1802. somborski Magistrat je preplavljen žalbama o lošem stanju u Bolnici koja se nalazila na »Buzadžićevom gruntu«. Magistrat je formirao komisiju sačinjenu od senatora Nikole Parčetića, Jakova Laloševića i gradskog javnog pravobranioca Nikole Simića, sa zadatkom da pregledaju Bolnicu i podnesu izveštaj o stanju (5). Posle pregleda komisija podnosi sledeći izveštaj:

1. Bolničke zgrade su trošne, grede trule, a na krovu jedva postoji trska itd.
2. Srednja zgrada dužine 14 koraka toliko je trošna da će se srušiti ako se odmah ne popravi, naročito je krov u lošem stanju itd.
3. Zgrada sa apatinske strane jedina je dosta dobra, a opravke u njoj zahtevaju kuhinja, soba do kuhinje, odžak i oluk.
4. Na susednom zemljištu zgrade su potpuno propale.
5. Nađena su dva bunara u ispravnom stanju.
6. Mesta na kojima se zgrade sučeljavaju u tako su lošem stanju da iziskuju hitan popravak.
7. Nestala je ograda koja odvaja bolničko dvorište i bašte, izložili su je bolesnici, jer Bolnica nije imala ogrev itd.

Komisija na kraju zaključuje da je potrebno sve zgrade, izuzev jedne, srušiti i sazidati novu bolničku zgradu. Ovo je ujedno i prva inicijativa pokrenuta 1802. godine za zidanje Somborske bolnice. Komisija dalje predlaže da se u Bolnici otvori mesto nadzornika, čija bi dužnost bila održavanje reda, čuvanje bolničkog inventara, organizovanje prosjačenja i prikupljanje milodara, od čega bi se Bolnica izdržavala. Bolnica je u ono vreme bila prepuštena milosrđu građana, jer Magistrat nije planirao nikakve kapitale koji bi joj obezbedili stalno i organizovano izdržavanje i funkcionisanje. Vrlo duga je tradicija da su investicije za gradnju Bolnice ili njenu modernizaciju uvek bile na repu budžeta grada, tj. samo ako šta ostane daće se Bolnici, a obično retko kada je šta ostajalo, sem neka ciglja ili druga beznačajna stvar (6).

Februara 1806. Bolnicu zahvata epidemija gnojenja praćena nekrozom tkiva, smradom, visokom groznicom i temperaturom. Ovaj proces prati pareza muskulature. Po simptomatologiji verovatno se radilo o gasnoj gangreni, a epidemija je zahvatila i Vojnu i Civilnu bolnicu. Iz Beča je upućen protomedikus Štrand u pratnji jednog generala i jednog lekara; oni su imali da utvrde da li su bolnice ispravno oformljene, kako su opskrbljene, kakvo je snabdevanje, kvalitet usluga, da li svi bolesnici imaju zasebne krevete, kakva je nega i ishrana bolesnika, zatim da provere ispravnost lečenja i kvalitet lekova, da ustanove brojno stanje obolelih i njihov moral, naročito u Vojnoj bolnici, zahteva se da provere da li propisi u pojedinim bolnicama odgovaraju interesima austrijske zdravstvene službe. Magistratu Sombora naređuje se pod teretom najstrožije odgovornosti da protomedikusu u svim njegovim naporima pomognu i sve njegove sanitetske odredbe po tačkama sprovedu (7).

Nismo mogli pronaći dokument koji obuhvata izveštaj protomedikusa i komisije, kao i njegove odredbe za saniranje epidemije koja je morala biti od velikog značaja kada su tako »visoku« ličnost poslali iz Beča u Sombor.

Godine 1808. izlazi Naredba 17119, kojom se zabranjuje propisivanje uvoznih lekova, zbog njihove skupoće, a od fizika i hirurga, kako bolničkih tako i vanbolničkih, zahteva se da budu revnosniji u štednji, a kod propisivanja recepata da se služe jednostavnim jeftinim formulama koje su izdate u vojnoj farmakopeji. Magistratu Sombor preporučuje se da takav rad materijalno stimulišu (8).

Ova Naredba jasno ukazuje na to da se u ono vreme u somborskim bolnicama kvalitet lečenja i leka stavljao u drugi plan, važnija je bila ušteda sredstava od lečenja bolesnih građana.

Zanimljiva je jedna svađa koja se odigrala 1814. godine u Vojnoj bolnici između gradskog fizika Mathyas-a Loosz-a pod čijom je upravom bila Bolnica i pravoslavnog paroha Vasilija Milovanovića. Paroh podnosi Magistratu ovu tužbu:

Uvaženi Magistrate, Gospodo ponaosob vredna poštovanja! Od početka moje svešteničke karijere držao sam da mi je osobito i najveća obaveza, da ne samo mojom parohijom udovoljavam, već da posmrtnim sakramentom snabdeвам bolesne i zaražene vojnike, koji leže po vojnim bolnicama i tamo umiru, bez da to, od bilo koga, naplaćujem. Iz događaja koji se nedavno desio u Vojnoj bolnici konstatuje se, da sam

pozvan od presvetlog gopodina Gradskog Fizika čijoj je brizi ova Bolnica poverena i od moga poštovanog gospodina saparoha (katoličkog sveštenika) kako bih odmah obavio potrebne svešteničke usluge. Došao sem odmah, rado, vesela srca, da to uradim, no pored svega toga bio sam prisiljen da iskusim najveće neprijatnosti, kao i neuljudnosti od napred pomenutog Gospodina, Naime, pre no što sam hteo nad mrtvima obaviti pogrebne radnje, molio sam ga i ponavljanim molbama od istog Gospodina tražio, da mi izda imena umrlih, njihovo mesto prebivanja, doba starosti i stalež, već prema datom nam pravilniku. Međutim, sve je to bilo daleko od njega da bi ispunio moj zahtev, naprotiv, nije ni pocrveneo kada me je opsovao pred zvonarom, kojega sam poveo sa sobom, i pred prisutnim vojnicima, psovkom: »Himmel Kruzifix Herr Gott Sacramentum«. Nad mrtvima, nad kojima sam ja prethodnog dana obavio pogrebni ritual, po nalogu istoga Gospodina, da bi me više ražalostio i potresao, sledećeg je dana naredio, da se ponovo obavi ritual sahrane po gospodinu mome saparohu (katoličkom svešteniku), te je tako verske rituale, koji treba da su sveti, izložio ruglu i omalovažavanju. Zbog svega ovoga zaključio sam, da moram najponiznije moliti uvaženi Magistrat, da često pominjanog Gospodina ovdašnjeg Fizika udostoji privoleti, da meni što pre doznači imena umrlih vojnika od mene sahranjenih, jer ja moram blagovremeno da izdam potvrde o njihovoj smrti, a bez čega ne može da bude. Drugo, molim da istoga Gospodina Fizika, od kojega sam teško pred drugima uvređen, udostoji svojim autoritetom privoleti da mi se javno izvini. Najponizniji sluga Vasilije Milovanović, paroh crkve Sv. Jovana Krstitelja.

Iz izveštaja gradskog kapetana Vasilija Atanackovića koji datira iz 1814. g. vidi se da Somborska bolnica još uvek živi od legata i dobrovoljnih priloga, da raspolaže sumom od 4.393 forinte. Atanacković kaže:

dovoljna suma da se Hospitalium pristojno može izdržavati i zgrade popraviti...

Naravno, s kapitalom došle su i malverzacije.

Prijavljen je Triva Konjović, staratelj Bolnice, za neispravan rad u materijalnom rukovanju bolničkim sredstvima (10), pa Magistrat formira komisiju sa zadatkom da ispita Konjovićevu poslovanje. Konstatovano je da je isti bez dozvole Magistrata, na svoju ruku, poklanjao bolničku svojinu, a bolnički novac davao svojevoljno ljudima na zajam, nije od svakog dužnika rigorozno naplaćivao dug i kamatu, manja primanja i izdatke nije knjižio itd., ali tvrdi da je sve te nepravilnosti imao nameru da sredi. Komisija ga je upozorila da tako dalje ne može poslovati i naredila mu da sve manjkove iz svog džepa nadoknadi i stvarno stanje najtačnije proknjiži kroz materijalne knjige Bolnice (11). Ova malverzacija rešena je kompromisom tako da je krivac imao samo štetu da nadoknadi.

Iste godine Bolnica je pala u teško finansijsko stanje, pa od nekih popravki bolničkih zgrada ili dizanja medicinskog nivoa Bolnice nije moglo biti ni govora. Jedan bolničkoopskrbni dan iznosio je tada 1 forintu. Bolesnike je u Bolnicu slao Magistrat s propisno protokolisanim uputom, a za njih najčešće plaćao lečenje. Međutim, kako je bilo dosta zapuštenih slučajeva (tako su tada nazivali hitne slučajeve) koji su bez uputa primani u Bolnicu, jer medicinski nisu mogli da čekaju dug i komplikovan administrativni postupak, odgovornost je pala na inspektora Civilne bolnice, senatora Stefana Estergomia, od kojega se zahtevalo da snosi troškove za bolesnike primljene bez uputa Magistrata. Estergomi je naknadno zatražio od Magistrata da se retrogradno izdaju uputi tim bolesnicima kako bi sudio troškove lečenja (12). Ovo je bila prva poznata rasprava

između administrativno-birokratskih postavki i humanih osećaja prema obolelim ljudima čiji je život ugrožen, a koji moraju da traže hitnu pomoć, što »administrativni mozgovi« nisu mogli da akceptiraju. Samo 4 g. kasnije (1820) situacija se izmenula. Magistrat nije dostavio Bolnici novac od dobrovoljnih priloga i raznih secesija, već je bolnički novac dao građanima na zajam pod interes, pa inspektor Bolnice Estergomi zahteva od Magistrata da pomenutu sumu odmah doznači Bolnici, priključujući spisak od 32 potraživanja (13). Iz citiranoga se vidi da je bilo dosta nadmudrivanja Magistrata i Bolnice koja su se kretala u pravcu da se od siromašne Bolnice i oskudnog saniteta zakine novac neophodan za lečenje odnosno egzistenciju Bolnice, mesto da je budžetira i materijalno pomaže da bi dostigla nivo savremene bolnice.

Bolnica se neko vreme oporavljala i delimično konsolidovala. Njeni pacijenti bili su najčešće veneričari iz redova esnafskih kalfi, vandrokaša, prosjaka, prostitutki i zatvorenika. U sastavu Bolnice bio je i dom staraca. Jednom rečju, u Bolnici se lečila teška sirotinja (14). Pošto su teškom mukom sve zgrade popravljene i kada je Bolnica raspolagala i nešto većim kapitalom, te se očekivao njen prosperitet, iznenada je izbio požar koji ju je uništio do temelja (15). Odmah je oformljena komisija sa zadatkom da proceni štetu prilikom požara nastalu uništenjem inventara i provijanta (16). Na osnovu izveštaja komisije zaključujemo da je kapacitet Bolnice iznosio oko dvadesetak kreveta i da je kao takva delimično zadovoljavala potrebe grada od oko 20.000 stanovnika, koliko je Sombor u to vreme imao. Procena štete inventara i provijanta koju je dala komisija glasi:

1. Ukupno 16 kreveta s krevetinom u koju spadaju jorgani i čebe, perjani jastuk, slamarica, ukupno 16.000 forinti. 2. Deset stolova, ukupno 60 forinti. 3. Osam sobnih klozeta, ukupno 32 forinte. 4. Dvadeset pari belog veša, ukupno 140 forinti. 5. Deset pljuvaonica, ukupno 3 forinte. 6. Deset stolica s naslonom, ukupno 18 forinti. 7. Veliko korito za pranje, 3 forinte. 8. Tri bureta, ukupno 6 forinti. 9. Velik gvozdeni kotao, 4 forinte. 10. Lonci, šerpe, činije, tanjiri, kašike, tacne itd., dalje, kupus, slanina, ječam, kaša, gris, jaja, puter i drugo, ukupno 100 forinti. 11. Pedeset merica žita, 30 forinti. 12. Dvadeset merica zobi, 30 forinti. 13. Deset merica ječma, 15 forinti. Ukupna šteta iznosi 2.113 forinti. U ovu štetu zgrade nisu bile uračunate.

Iako mala, Bolnica je imala izvesnu svrhu za ono vreme, jer se odmah posle požara forsirano prišlo prikupljanju sredstava za kupovinu nove zgrade za smeštaj Bolnice; sem toga, pokrenuta je i inicijativa za gradnju. Ovo je drugo pokretanje inicijative za gradnju Bolnice. Prva je pokrenuta 1802. g., tj. pre 24 godine (17). Od 19. IV 1826. g., dana kada je Bolnica izgorela, do 11. juna tekuće godine prikupljena je u fond za kupovinu bolničke zgrade 10.091 forinta. Od Kraljevske komore u Pešti traženo je odobrenje za kupovinu, pa pošto je isto prispelo, otkupljena je kuća Antona Hauka (18, 19). U ovoj kući formirana je nova Bolnica koja je nešto veća od izgorele. Negom bolesnika bavio se bolničar koji je živio u sobi zajedno s bolesnicima, kuvao im hranu i održavao red. Bolnicom je rukovao upravnik; to je bio gradski fizik, u ono vreme stari dr Loosz, a sem njega prisutan je bio staratelj Bolnice koji se starao o nabavci hrane i ostalog inventara. Bolnica je tako nastavila svoje bitisanje po starom, samo u novoadaptiranoj zgradi.

Nizak higijenski nivo Bolnice uslovio je da epidemija kolere koja je zahvatila Sombor 1831. g. zahvati i Bolnicu. Tadašnji ministar zdravlja grof György von Radvany određuje da se u Bolnicu za lekara, u vremenu trajanja epidemije, postavi Bela Cilinger. Ovo je prvi bolnički lekar Somborske bolnice, istina, u privremenom radnom odnosu (20).

Iste godine u Bolnici se postavlja kuvar koji je vodio računa samo o zgotavljenju i rukovanju hranom, plata mu je iznosila 5 forinti, a isplaćivana je iz gradske blagajne (21). Ranije je taj posao obavljao bolničar koji je pored kuvanja bio zadužen za negu bolesnika i održavanje higijene.

Posle prestanka epidemije kolere nastavlja se nesređeno stanje s neprilikama. Magistrat, želeći da Bolnicu dovede u red, postavlja za nadzornika Đorđa Hauka, a za bolničare Nikolu Kukuruzara i njegovu suprugu, s platom od 5 forinti. Gradski hirurg i babica dobili su obavezu da moraju obilaziti Bolnicu svaki dan i odazivati se pozivu u svako doba dana. Do toga vremena oni su dolazili proizvoljno, po svom ličnom nahođenju, bez obaveza, dok su bolesnici bili prepušteni nezi polustručnih bolničara.

Godine 1836. Sombor ponovo zahvata epidemija kolere. Obolelo je 1.596 osoba, a umrlo 323 (23, 24, 25). Dužnost gradskog fizika i upravnika Bolnice obavljao je Mathyas Loosz, tada 80-godišnjak, na čiju aktivnost potrebnu za suzbijanje kolere Magistrat nije mogao računati. Formirano je mesto vršioca te dužnosti; to je bilo besplatno, tada nazvano »počasno« mesto, na koje je postavljen dr Vasilije Maksimović, čiji se prvi radovi u Somboru baziraju na suzbijanju epidemije (26, 27).

Godine 1837. u Bolnici izbija veći skandal: 4 javne ženske, da bi svoju sramotu sakrile, ubile su svoju novorođenčad. Tom prilikom gradski i bolnički hirurg (isti je obavljao jednovremeno obe dužnosti) Gabor Jablonkay piše:

Sve javne žene koje zahtevaju da budu primljene u Bolnicu na lečenje treba primati, a ne odbijati ih, i zadržavati najmanje 15 dana posle porođaja, a otpuštati ih tek pošto im se nađe posao, kako bi sebe i svoje novorođeno dete mogle izdržavati. Smatram da bi to bilo mnogo korisnije i za njih i za grad, nego što se danas praktikuje, da se održavaju sudenja, donose presude, posle kojih ih zatvaraju na više godina u gradsku tamnicu, a te troškove grad nikad nije bio u mogućnosti da naplati itd. (24, 25).

Isti hirurg opisuje slučaj maloumnice koja je smeštena u zatvor iako ništa nije skrivila, što bi bilo protivzakonito, jer jednostavno nije bilo slobodnog mesta u Bolnici. Povodom toga traži otvaranje specijalnih soba za maloumne bolesnike. Da bi to svoje traženje bolje dokumentovao, navodi kako takve bolesnike smeštaju u sobi za mrtvace kada u sobama za bolesnike nema mesta. Isto tako cela soba se zmračuje kada poneki očni bolesnik ima potrebu da bude u mraku, tada se svi bolesnici koji provode lečenje u toj sobi nalaze u mraku, iako su im oči zdrave. U obdukcionoj sali često leže venerični bolesnici, jer u bolesničkim sobama nema mesta, pa se obdukcije obavljaju u dvorištu pod šupom, bez obzira na to da li je zimsko doba. Eto, to su bili svakidašnji bitniji skandali, bez kojih mala, neopremljena somborska Bolnica nije mogla da egzistira (24, 25).

Do 1844. godine nailazimo na česte zahteve somborske Bolnice upućene Magistratu da podmiri svoja dugovanja nastala lečenjem lutalica, prostitutki, gradskih zatvorenika i onih esnafskih kalfi čiji esnafi nisu uplatili Bolnici izvestan kapital koji bi im omogućio pravo na lečenje i bolnički krevet (24, 25). Naime, bogatiji esnafi, kao utemeljivači Bolnice, ulagali su izvestan kapital i na taj način kupovali krevete za bolesne članove svoga esnafa; to je bio neki vid njihovog zdravstvenog osiguranja. Siromašni esnafi koji nisu mogli kupiti bolnički krevet bili su u nezavidnom položaju, njihovi članovi smešteni su u mrtvačnice ili u salu za obdukciju kadgod je Bolnica bila puna, a to se često dešavalo. Oni nisu mogli biti smešteni u tuđ esnafski krevet (24, 25).

Godine 1838. nastupa zategnut odnos između gradskog fizika i upravnika Bolnice Mathyas-a Loosz-a i njegovog vršioca dužnosti Vasilija Maksimovića (28). Loosz je tražio da Maksimović ode, jer mu u starim danima zagorčava život, pošto ne može bez nerviranja da gleda kako mu Maksimović još za života zauzima mesto (29, 30). Maksimović prelazi u Bečej na dužnost okružnog fizika Tiskog okruga. Međutim, 1844. g. Loosz umire i na njegovo mesto Magistrat bira Vasilija Maksimovića (31, 32) koji po izboru polaže zakletvu. No, kako nije mogao odmah preći u Sombor, što mu se zamera, pa kada se preselio i kada je mesto u Bečeju bilo popunjeno, Magistrat mu daje otkaz na službu s motivacijom da se nije blagovremeno javio na dužnost (33, 34, 35). Ovakvo »podmetanje nogu« nije ni tada bilo strano u sanitetu Sombora, a slično će se u više navrata u somborskoj Bolnici kasnije ponavljati. Maksimović, koji nije bio »bez korena« u Somboru, na ponovnom konkursu za gradskog fizika opet konkuriše i biva izabran. Na tu odluku ulaže žalbu gradski pravobranilac Gašpar Korić i traži da se za gradskog fizika postavi dr Bela Cilinger koji je tu dužnost obavljao od smrti dr Loosz-a i nadalje, za vreme odustvovanja dr Maksimovića (34, 36). Maksimović je uspeo da sačuva svoje pozicije, jedino je ponovo, iz formalnih razloga, polagao zakletvu koju je prvobitno već položio. Eto, tako je završena borba ličnih interesa koja je bila nepoštena, beskompromisna i dosta podmukla, a koja je umnogome štetila ne samo gradskom sanitetu i Bolnici, već svim bolesnicima, a sama Bolnica dovedena je u nezavidan položaj, o čemu govori jedan izveštaj komisije formirane od strane Magistrata, a koja je imala za cilj da oceni stanje Bolnice. Izveštaj glasi:

... Ne treba mnogo govoriti o lošem stanju Bolnice, jer je to već više puta iznošeno, a opisano je i u izveštaju gradskog fizika i hirurga, zato smatramo da ne grešimo ako prema našem uvidu konstatujemo, da je bolje zatvoriti Bolnicu, pa prestati s lečenjem obolelih, nego rizikovati i primati ih u takve, slamom pokrivene zgrade, čije su zidove pacovi izrili i vlaga narušila, pa su sklone padu. Ovakve zgrade Bolnice direktno ugrožavaju živote bolesnika...

Komisija dalje raspravlja o bolničkoj hrani, predlaže kako bi hrana bila jeftinija i kvalitetnija da se eksperimentalno u trajanju od jedne godine ishrana u Bolnici poveri jednom posebnom licu, uz sniženu cenu (37). Ovaj zaključak komisije je vrlo licemerno sačinjen: traži se poboljšanje bolničke ishrane uz sniženu cenu hrane.

U ono vreme u somborskoj Bolnici najčešći predmeti skandala i sudsko-medicinskih rasprava bila su čedomorstva, ubistva, samoubistva, trovanja itd. (36). Tako je 1847. g. Ana Salay rođ. Fabijan izvela čedomorstvo nad

svojim novorođenčecom starim 2 dana otkinuvši mu pupčanu vrpцу, pa kako ono nije odmah umrlo, usmrtila ga je udarcima po glavi (36). Iste godine je sarački kalfa Arnold Szabo ubio Barbaru Marot 18 g. staru, pucajući joj revolverom kroz glavu, zatim je usmrtio sebe, navodno sve zbog ljubavi (36). Takođe je u Bolnicu upućena komisija da utvrdi da li su bolesnici Ferdinand Hel i József Lanterbach umrli nemarnošću bolničara, ili ne. Konstatovano je da je Hela bolničar previo, dao mu lekove i položio ga u postelju, u kojoj je ovaj ili zaspao ili se pretvarao da spava. Oko 21 časa bolesnik se iskrao iz zgrade i skočio u bunar, što su svi svedoci i potvrdili. Bolničar se odmah dao na spasavanje davljenika, ali dok je spremio alate za izvlačenje bolesnik Hel se već udavio. Leš su izvadili gradski čuvari 30 minuta pre ponoći (37). Za bolesnika Lanterbacha komisija je konstatovala da isti nije vodio računa o sebi, da se prehladio i da je smrt nastupila kao posledica prehlade. Eto, na ovako prost način skinuta je svaka odgovornost sa bolničara i Bolnice. Zanimljivo je da su u takvu komisiju koja je, za današnje pojmove, rešavala ne neke važne probleme bili uključeni ljudi najviših položaja u gradu, i to: gradonačelnik Bela Hauk, gradski javni pravobranilac Gašpar Korić, gradski apoketar Ferenc Turner, gradski fizik Vasilije Maksimović, gradski hirurk Gabor Jablonkay i bolnički staratelj gradski senator Bela Putnik (37).

Kada je Vasilije Maksimović primio dužnost gradskog fizika, uočio je koliko je gradski sanitet Sombora zaostao i insuficijentan za ondašnje prilike, pa se dao na reorganizaciju saniteta i Bolnice. Snabdeo je Bolnicu instrumentarijumom za najnužniju hitnu pomoć, odbacio je svaku eksploataciju zdravstvenog osoblja pod parolom »samarićanstvo«, obdukciona sala je snabdevena potrebnim instrumentima, obdukcija se od tada plaćala, a svaka sumnjiva smrt morala se obdukovati, kod svakog slučaja čedomorstva zavedena je kao obavezna »proba vodom«, kako bi se konstatovalo da li je novorođenče disalo ili ne, zabranjena je prodaja otrova po bakalnicama i apotekama, a dozvoljena jedino apotekama uz priložen recept itd. (36).

Prve statutarne odredbe i pravilnici koji regulišu bolnički rad pojavljuju se 1846. g. Do toga vremena sve je bilo prepušteno savesti i samarićanskim osećajima rukovodećeg kadra koji uglavnom nije bio plaćen, već je tu dužnost obavljao iz počasti. Jedino su bolničari imali obavezu da stanuju u Bolnici, radno vreme bilo je danonoćno, obavljali su sve poslove, negu bolesnika, kvanje, spremanje itd. Nove odredbe regulišu radno vreme upravnika Bolnice i fizika koji od 8 do 9 mora napraviti vizitu, odrediti terapiju, izdati naloge za rad hirurgu i ostalom sanitetskom osoblju Bolnice. Ako fizik slučajno bude sprečen da dođe u Bolnicu, mora sebi naći adekvatnu zamenu, u licu drugog fizika. Hirurk je obavezan da svaki dan pre i posle podne obilazi bolesnike, a ako se ukaže potreba i više puta dnevno, morao je lično operisati i previjati rane, dok je bolničar smeo previjati rane samo u prisustvu hirurga, a nikako sam, kako je to ranije činio. Takođe je regulisan rad nadzornika Bolnice, blagajnika i drugih (38).

Iste godine pokreće se inicijativa za izgradnju nove bolničke zgrade. Dosađanje somborske bolnice bile su smeštene po adaptiranim kupljenim

stambenim zgradama. Biraju se placevi, vode beskonačne prepiske koji je plac pogodniji za Bolnicu, prave se planovi koji se odbacuju, pa se prave novi; samo u jednoj godini prave se tri i više planova za novu Bolnicu. Sakuplja se novac u fond za izgradnju Bolnice, taj se novac uzajmljuje građanima uz kamatu, prave malverzacije, drže se javni sastanci i od toga »velikog posla« najmanju korist imaju bolesnici i građani koji očekuju pomoć nove Bolnice. Ovo je ujedno treća inicijativa za gradnju Bolnice u poslednjih 50 godina. Prva se javila 1802. g., kada je Bolnica bila sklona padu; druga 1826. g., kada je Bolnica izgorela; treća kada je na dužnost gradskog fizika došao Vasilije Maksimović. Međutim, nova Bolnica je puštena u promet tek 1880. g., a locirana na Apatinskom putu, 78 g. posle prve inicijative, odnosno donošenja odluke Magistrata za gradnju Bolnice (39, 40). Tradicija je duga da se na zidanje somborske Bolnice uvek dugo čeka, da se lokacija i planovi menjaju i prave beskorisni troškovi (41, 42). U ovako nastaloj situaciji nije čudo što je došlo do svađe između upravnika Bolnice gradskog fizika Maksimovića i bolničkog i gradskog hirurga Jablonkay-a. Maksimović podnosi Magistratu tužbu kako hirurg propisujući sirotinji skupe lekove onemogućuje im adekvatno lečenje, okrivljuje ga da izdaje netačna uverenja, da iznuđuje novac itd. Te su optužbe odbačene, pa Jablonkay-a vidimo i dalje 1848. g. na dužnosti bolničkog hirurga. On od Magistrata traži ogrev za Bolnicu, citirajući kako je jaka zima, a Bolnica nema ogreva ni da bolesnicima peče hleb, a kamoli da greje sobe. Naravno, već po tradiciji, traži i građu za bolničku ogradu koju bolesnici izlože kada nestane ogrev.

U Brajili u Galiciji 1848. g. izbija epidemija kolere koja iste godine zahvata i Sombor. Epidemija je imala buran tok, bolesnici su umirali 5 do 9 sati posle pojave bolesti (44). 15. marta iste godine izbija mađarska buna koja je 20. marta 1848. godine doprla i do Sombora. Socijalni odbor za odbranu od kolere obaveštava Magistrat da na toj liniji gradski fizik Maksimović ne zadovoljava, zahteva njegovu smenu i obaveštenje šta je po tome učinjeno (45). Maksimović je sa ostalim Srbima smenjen s položaja u Magistratu; međutim, 2 godine kasnije, posle ugušenja bune 1850. g., vidimo ga na položaju županijskog fizika (46).

Eto, tako je kroz prvu polovinu XIX veka tavorila somborska Bolnica u velikoj materijalnoj stisci, ali zato sa obiljem raznih skandala.

Literatura

1. Istorijiski arhiv Sombor, br. 41, 1749; — 2. Popov K.: Acta historica medicinae, pharmacologiae, veterinae, 83—94, No 1—2 (anno XI), 1971; — 3. Popov K.: NDZIZKJ, Sekcija SAP Vojvodine, II naučni sastanak, Zbornik radova, 159—64, 1970. g., Vršac; — 4. Istorijiski arhiv Sombor: br. 781, 1789; — 5. Istorijiski arhiv Sombor: br. 42, 1802; — 6. Istorijiski arhiv Sombor: br. 632, 1802; — 7. Istorijiski arhiv Sombor: br. 86, 1806; — 8. Istorijiski arhiv Sombor: br. 834, 1808; — 9. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1527, 1814; — 10. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1119, 1814; — 11. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1216, 1816; — 12. Istorijiski arhiv Sombor: br. 82, 1816; — 13. Istorijiski arhiv Sombor: br. 908, 1820; —

14. Istorijiski arhiv Sombor: br. 725, 1945; — 15. Istorijiski arhiv Sombor: br. 272, 1826; — 16. Istorijiski arhiv Sombor: br. 894, 1826; — 17. Istorijiski arhiv Sombor: br. 272, 1827; — 18. Istorijiski arhiv Sombor: br. 888, 1826; — 19. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1425, 1826; — 20. Istorijiski arhiv Sombor: br. 978, 1831; — 21. Istorijiski arhiv Sombor: br. 897, 1831; — 22. Istorijiski arhiv Sombor: br. 865, 1855; — 23. Istorijiski arhiv Sombor: br. 425, 1837; — 24. Istorijiski arhiv Sombor: br. 725, 1845; — 25. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1422, 1847; — 26. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1003, 1838; — 27. Istorijiski arhiv Sombor: br. 184, 1841; — 28. Istorijiski arhiv Sombor: br. 127, 1838; — 29. Istorijiski arhiv Sombor: br. 6, 1845; — 30. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1025, 1845; — 31. Istorijiski arhiv Sombor: br. 741, 1847; — 32. Istorijiski arhiv Sombor: br. 184, 1845; — 33. Istorijiski arhiv Sombor: br. 896, 1845; — 34. Istorijiski arhiv Sombor: br. 47, 1846; — 35. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1625, 1845; — 36. Popov K.: NDZIZKJ, Sekcija za Vojvodinu, 57—66, 157—168, Zbornik radova IV naučnog sastanka (21—22. april), Sombor, 1972; — 37. Istorijiski arhiv Sombor: br. 1185, 1846; — 38. Istorijiski arhiv Sombor: br. 743, 1846; — 39. Istorijiski arhiv Sombor: br. 5, 1883; — 40. Istorijiski arhiv Sombor: br. 89, 1884; — 41. Istorijiski arhiv Sombor: br. 725, 1945; — 42. Istorijiski arhiv Sombor: br. 808, 1845; — 43. Protokol Magistrata Sombor iz 1846, br. 687; — 44. Protokol Magistrata Sombor iz 1848. g., br. 30, 86, 210; — 45. Istorijiski arhiv Sombor: br. 200, 1848; — 46. Istorijiski arhiv Sombor: br. 336, 1850.

SOME DATA OUT OF THE CHRONICLE OF THE HOSPITAL IN SOMBOR (The first half of the XIX century)

Kosta POPOV

The medicine can flourish as a practice, science and health culture in a hospital with a good material basis; on the contrary, in a poor hospital there are scandals instead of medical prosperity. The history of public health has shown that there is a closely connected contradictory between medical progress, regression and scandals, they are parallel on exceptional occasions in the hospital in Sombor.

In the paper the author included the period from 1800 until 1850. The most frequent scandals were those regarding murders, suicides, infanticides, poisonings, malversations and the poverty of the hospital as a building, and the poverty of care and treatment of patients in it.

The author individually described some more important scandals typical for the hospital, which was small, undeveloped and poor at that time.